

Aldo M a r t i n, *La tipologia adamica nella lettera agli Efesini*, AnBib 159, Roma: Editrice PIB 2005, ss. 408 (z indeksami).

Studium jest nieznacznie przepracowaną wersją rozprawy doktorskiej obronionej 26 października 2004 roku w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Jej promotorem był profesor tegoż Instytutu J.-N. Aletti SJ. Przedmiot badań stanowi pięć tekstów z Ef, tj. 1, 20-23; 2, 15; 4, 7-16. 22-24; 5, 21-33, które – zdaniem Autora – zawierają odniesienia do biblijnego praojca ludzkości, Adama. W ramach wskazanych tekstów Martin omawia zatem takie odniesienia, studiuje ich naturę (typologia?), by ukazać zawarte w nich przesłanie teologiczne.

Rozprawa składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii, indeksów (autorów i cytatów) oraz ze spisu treści. Główny trzon pracy stanowią rozdziały od II do VI, odpowiadające wymienionym wcześniej tekstom. W rozdziale pierwszym Martin zajmuje się dyskutowaną od dawna kwestią typologii biblijnej, następnie odwołuje się do autentycznych listów Pawła, tj. do typologii adamowej, co prowadzi go do ustalenia kryteriów niezbędnych w prowadzonym studium. Ostatni rozdział jest z kolei próbą podsumowania całości: Autor streszcza wyniki badań w kolejności odpowiadającej układowi pracy.

Ocena monografii Martina skupi się siłą rzeczy na rozdziałach od II do VI, ponieważ to one dają odpowiedź na problem postawiony w tytule rozprawy. Mimo że postać Adama nie pojawia się w żadnym z tekstów Ef, a tylko w jednym z nich nawiązuje się do niego pośrednio (5, 31), Autor poddaje powyższe teksty niezwykle żmudnemu i precyzyjnemu procesowi analiz, w wyniku czego dochodzi do wniosku, że autor Ef odnosi się do postaci biblijnego Adama w czterech studiowanych tekstach; nie można tego jedynie stwierdzić w przypadku Ef 1, 20-23. Każdy z rozdziałów trzonu pracy zajmuje się w pierwszej kolejności tym zagadnieniem jako podstawą dalszych badań.

Pomimo braku pewności co do zamierzonej typologii adamowej w Ef 1, 20-23 Martin postrzega dominującą pozycję zmartwychwstałego Pana, panującego nad całym wszechświatem jako antytyp biblijnego Adama, który panował nad wszelkim stworzeniem. Adam jawi się jako pan świata u jego początków, co znajduje wypełnienie u końca czasów (eschaton) w Osobie Chrystusa, Pana wszechświata. W drugim ze studiowanych tekstów, 2, 15, Autor rozprawy wykazuje już przekonująco, że „nowy człowiek” nie utożsamia się z Chrystusem, lecz z Kościołem. Należy uznać za cenny wkład wykazanie, że w Ef Chrystus, jako stwórca nowego człowieka (Kościoła), jest antytypem Boga stwórcy Adama (pierwszego człowieka). Wprowadzone przez Autora uściślenie myśli przekłada się na pogłębienie przesłania teologicznego Listu.

W rozdziale IV Martin zajmuje się wyrażeniem „człowiek dojrzały” (Ef 4, 7-16). Występuje tu analogia i ciągłość obrazu z „człowiekiem nowym” (2, 15). Człowiek dojrzały – to Kościół, który staje się takim dzięki odkupieńczej śmierci Chrystusa. W obu obrazach, człowieka nowego i dojrzałego, antytypem jest Kościół, typem Adam. Działanie Chrystusa w nowym/dojrzałym człowieku (Kościół) stanowi ciągłość typolo-

giczną z działaniem Boga względem Adama. W zgodzie z powyższymi wnioskami funkcjonuje antyteza w Ef 4, 22-24 między człowiekiem starym a nowym (rozd. V). Chrystus, stwórca nowego człowieka (Kościół/chrześcijanie), jest antytypem Boga stwórcy starego (pierwszego) człowieka (Adam); z kolei Kościół jest antytypem Adama.

W rozdz. VI Martin dowodzi, że autor Ef 5, 21-33 tworzy związek znaczeniowy między pierwszą parą ludzi (Adam/Ewa) a jednością między Chrystusem i Kościołem. W tym przypadku typologia adamowa jest zamierzona przez autora Listu, ponieważ sam cytuje Rdz 2, 24. Pierwsza para, biblijni Adam i Ewa, daje początek wszystkim innym parom małżeńskim, z których żadna nie jest w równym stopniu pierwowzorem, co pierwsza. Wszelkie relacje małżeńskie mają swe odniesienie do Adama i Ewy. Relacje między pierwszą parą stają się podstawą typologii w Ef 5. Chrystus nie jest zatem antytypem Boga stwarzającego Adama i Ewę, lecz antytypem Adama, który otacza Ewę miłością i bierze ją pod swą opiekę.

Przeprowadzone przez Martina studium prowadzi do niezwykle cennych wniosków, które stają się jeszcze bardziej wyraziste, kiedy spojrzymy na nie w relacji do typologii Adama w autentycznym piśmiennictwie Pawła. Dla tego ostatniego postać Adama jest typem człowieka grzesznego i pełni w jego typologii funkcję negatywną (zob. Rz 5 i 1 Kor 15). W Adamie i Chrystusie, w typie i antytypie, Apostoł dostrzega protoplastów dwóch diametralnie różnych pokoleń ludzi, którzy się od nich wywodzą, czyli człowieka upadłego i odrodzonego (*sygkrisis*). Całkiem inaczej przedstawia się to w Ef. Żadne z dowodzonych odniesień do biblijnego Adama nie postrzega go jako typ grzesznej ludzkości, ale odnosi się do niego jako pierwszego człowieka sprzed upadku, czyli jako modelu pierwotnego zamysłu Boga, który to pierwowzór staje się podstawą, bazą dla stworzenia w Chrystusie nowego człowieka. Adam w Ef jest postrzegany jako aktualizacja pierwotnego zamysłu Boga względem człowieka. Dlatego odgrywa on w Ef pozytywną funkcję: nowy człowiek zostaje stworzony przez Chrystusa na wzór pierwszego człowieka, stworzonego przez Boga. Różnica między typologią Adama u Pawła i w Ef jest zasadnicza: nie mamy do czynienia z jaskrawym przeciwstawieniem, lecz z ciągłością i dopełnieniem typologii. Autor Ef przedstawia oryginalną typologię biblijnego Adama.

Na podkreślenie zasługuje również strona metodologiczna studium. Martin analizuje wszelkie możliwe odniesienia typologiczne do postaci Adama w Ef. W wielu przypadkach autorzy opierają się tylko na jednym z tekstów. Spojrzenie na problem w kontekście całego Listu i Listów Pawła oraz „tropienie” śladów typologii od samego początku (postaci Adama) aż do ich ostatecznego wypełnienia daje pełny obraz. Mimo to z przeanalizowanych tekstów nie wynika na pierwszy rzut oka jednolity obraz typologii adamowej: raz Chrystus jest antytypem Adama (1, 20-23 (?); 5, 21-33), raz Boga (2, 15; 4, 7-16. 22-24); podobnie Kościół raz jest antytypem Adama (2, 15; 4, 7-16. 22-24), innym razem Ewy (5, 21-33). W jednym przypadku, tj. 1, 20-23, Kościół jako antytyp nie ma swego typu. Trzeba jednak powiedzieć, że wszystkie powyższe teksty wykazują wyraźną spójność w jednym istotnym wymiarze: odnoszą się do stanu Adama sprzed upadku. W tym miejscu powracamy do strony merytorycznej pracy, gdzie zostało powiedziane, że taka kondycja Adama, czyli sprzed grzechu (różna od Pawłowej), jako pierwowzór zamysłu Boga, znajduje wypełnienie w Chrystusie. Adam znaczy początek tej drogi.

Główna uwaga krytyczna jest w istocie pytaniem o to, na ile Autor Ef rzeczywiście odnosił się do biblijnej postaci Adama (poza 5, 21-33). Jeżeli czyniłby to w pełni świadomie, z pewnością ślad tych odniesień znajdowałby się w tekście, gdyż chciałby, aby jego adresaci dostrzegli taką typologię. W obecnej postaci ta nie jest oczywista nawet dla znacznej części uczonych. Jak zatem mogli ją dostrzec adresaci Ef? Sądzimy dlatego, że Martin ma rację, że odniesienia do biblijnego Adama stoją w tle analizowanych tekstów Ef, ale wyrażamy wątpliwości, czy autor Listu chciał je faktycznie podkreślić. Wydaje się, że Duch Święty zamierzył i zawarł więcej w tych tekstach, niż autor Ef był tego świadomy.

Druga uwaga krytyczna dotyczy rozdz. VII, którego charakter jest trudny do określenia. Autor powtarza w nim wyniki badań, do jakich doszedł wcześniej; z drugiej strony nie jest to właściwe zakończenie, ponieważ mamy jeszcze epilog. Rozdział ten powinien być właściwym zakończeniem. Uważnemu czytelnikowi nie potrzeba jeszcze raz mówić o tym samym. Należało pokazać, na czym polega nowość studium i przedstawić jedynie syntezę wyników badań wskazującą kierunki dalszych poszukiwań.

W zakończeniu uznajemy recenzowaną monografię za niezwykle cenny wkład w pogłębienie myśli teologicznej autora Ef, tj. typologii adamowej. W związku z głównym nurtem badań Martin przedstawił też inne poboczne, ale bardzo interesujące wnioski. Studium stanowi jednocześnie podbudowę prawie powszechnego przekonania, że Ef nie został napisany przez apostoła Pawła.

Waldemar Rakocy CM
Instytut Nauk Biblijnych KUL

Chantal R e y n i e r, *Paul de Tarse en Méditerranée. Recherches autour de la navigation dans l'Antiquité (Ac 27, 1-28, 16)*, LD 206, Paris: Les Éditions du Cerf 2006, ss. 288 (z indeksami).

Recenzowane studium podejmuje zagadnienie żeglugi w starożytności w basenie Morza Śródziemnego – w odniesieniu do opisu podróży morskiej apostoła Pawła w Dz 27–28. Pozycja ukazała się w znanej serii *Lectio Divina*, co wskazuje już wstępnie na jej wartość naukową. Studium składa się ze wstępu, przekładu z jęz. greckiego tekstu Dz 27, 1–28, 16, czterech rozdziałów, zakończenia, które z racji objętości i treści stanowi oddzielny rozdział, oraz z pięciu aneksów, słownika terminologii nautycznej i czterech indeksów.

Autorka stawia sobie za cel przebadanie opisu podróży morskiej apostoła Pawła pod kątem realiów historycznych. Większość studiów skupia się w przypadku tekstu Dz 27, 1–28, 16 na aspektach literackich czy teologicznych (wyjątkiem jest praca P. Seula, *Rettung für alle. Die Romreise des Paulus nach Apg 27, 1-28, 16*, BBB